

135-138), yine Hz. Hüseyin'e mersiye olarak nazmettiği "أَلَا عَمَّ صَاحِبَا أَتَيْهَا الظَّلَالِي" mısraıyla başlayan şiiri, İmrü'l-kays'ın "Lâ-miyye"sine, alfabetik kafiye sırası gözetilerek yazılmış muhammesesi (a.g.e., s. 141-144), Endülüslü bir melikin methine dair olan ve Nâbîga ez-Zübeynî'nin "كَلْبِي لَهْمَ يَا مِيمَةَ نَاصِب" mısraıyla başlayan "Bâiyye"sine yaptığı muhammesesi (a.g.e., s. 138-141) özellikle kaydedilmelidir. Ayrıca risâleleri içinde çok sayıda şiiri yer almaktadır. 4. *Resâ'il*. Secelerinde lüzûm-i mâ lâ yelzem sanatının hâkim olduğu uzun edebî mektupları üstün bir değere sahip olup bir kısmı seyahat ettiği belde ve şehirleri tasvir eden rihle türünde risâlelerdir. Bunların kaynaklarda geçen *Kitâb-ü'l-Rihle*'sinden parçalar olduğu anlaşılmaktadır. Risâlelerinden sadece üçü günümüze ulaşmıştır. a) *'Unvânü't-taşrih 'ani'l-vüddi's-şarih ve mizânü't-taşrih li'l-'ahdi's-şahih*. 586 yılı Safer ayının (Mart 1190) Merakeş'ten çıkıp Cezîretülhadrâ'ya uğradıktan sonra Mürsiye'ye yaptığı yolculuk sırasında uğradığı yerleri tasvir etmekte; ayrıca Cezîretülhadrâ'daki dostları Ebû Amr İbn Hassûn, Ebû'l-Kâsım b. Kâsım, Ebû Mûsâ b. Nâdir'i övmekte, onlarla şiir yarıştırmakta; âyet, hadis ve şiirlerden zengin iktibas, tazmin ve istişhâd örnekleri sunmaktadır (a.g.e., s. 149-171). b) *el-İrtihâl ve't-ta'ris*. Bu risâlede Müdevver (Modavar), Sevika (Sueca), Finsîrât (Finestrat), Kalb (Calpe), Murbâtir / Murbîtar (Murviedro / Sagunio), Cezîretüsökkere (Alcira), Benî Sevâr, Kastalle (Castalla), Batrîr (Petrel) ve Mürsiye âyet, hadis ve kadîm şiirden yapılmış zengin tazmin ve iktibaslarla tasvir edilmektedir (a.g.e., s. 171-194). c) Bir diğer seyahat risâlesinde Uriyûle (Orihuela), Bitrîr, Üstün-yân (Onteniente) ve Şâtibe gibi yerleri anlatmaktadır (a.g.e., s. 195-198). d) 584 yılı Zilkade ortasında (Ocak 1189) Muvahhidler'in Mürsiye valisi Abdurrahman b. Yûsuf adına Kastilya Kralı VIII. Alfonso'nun mektubuna karşı yazdığı cevabî mektup olup (a.g.e., s. 201-205) zamanımıza ulaşan resmî mektuplarından biridir. e) Vezîr Ebû Amr b. Hassûn, kraat âlimi İbnü'l-Beyyâz (Yahyâ b. İbrâhîm) el-Mürsî gibi dostlarıyla yazıştığı ihvânîyyât tarzı mektupları hayli kabarık olan Safvân'ın (a.g.e., s. 210-217, 224-250) bazı mektuplarına bizzat kendisi özel isimler vermiştir. *Risâle fi tegâyüri müdüni'l-Endelüs*: Mürsiye Valisi Abdurrahman b. Yûsuf'u methetmek için yazılan edebî mektupta Gırnata, Mâleka (Malaga), Mürsiye, Belensiye gibi şehirler konuşturulmakta, her biri güzelliklerini ve erdemlerini anarak söz konusu

valinin kendisine daha lâyık olduğunu ifade etmektedir (a.g.e., s. 205-210). f) 582 (1186) yılında yirmi bir yaşındayken yazdığı *Şerekül-'ukûl ve mesrahu'l-ünsi'l-ma'kûl* adlı risâlesini Şâtibe'de babasının kadı olarak bulunduğu sırada Mürsiye'deki bir arkadaşına memleketine ve oradaki dostlarına olan özlemini dile getirmek üzere yazmıştır (a.g.e., s. 213-217). g) *ez-Zendü'l-vârî fi'r-reddi 'ale'n-nâkıdi'l-mütevârî*. Risâlede *el-İrtihâl ve't-ta'ris* adlı risâlesinin bir bölümüne eleştiri yazan bir Şâtibeli edibin eleştirilerine cevap vermektedir (a.g.e., s. 217-224). Hocası Kadı Ebû'l-Velîd İbn Rûşd'ün verdiği bir hükme reddiye yazan işbilyeli bir kişiye verdiği cevabı da (a.g.e., s. 254-259) önemli risâlelerindendir. Safvân'ın Kurtuba'da iken yazdığı, Kurtuba'yı ve insanlarını övdüğü bir makâmesi de bulunmaktadır (a.g.e., s. 259-271). Kaynaklarda Safvân'ın *Encnâsü't-tecnis*, *el-Gayşü'l-âric*, *Üdebâ'ü'l-Endelüs* (eksik) adlı eserleri de geçmektedir. Muhammed b. Şerîfe, onun hayatı, eserleri, şiir ve risâlelerine dair geniş bir monografi yazmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Safvân b. İdrîs, *Zâdü'l-müsâfir* (nşr. Abdülkâdir Mehdâd), Beyrut 1358/1939, tür.yer.; Ali b. Zâfir, *Bedâ'i'u'l-bedâ'i'h* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Beyrut 1413/1992, I, 79; Yâkût, *Mu'cemü'l-üde-bâ'* (nşr. D. S. Margoliouth), London 1927, IV, 269-270; V, 224-225; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmilâ* (nşr. Muhammed Ben Şeneb), Cezayir 1337/1919, II, 429; a.mlf., *Tuhfetü'l-kâdim* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1986, s. 82-86, 90, 102, 112-113, 138-139, 153-154; a.mlf., *'İtâbü'l-küttâb* (nşr. Sâlih el-Eşter), Beyrut 1406/1986, s. 249-253; a.mlf., *Dünerü's-sim'ti fi ahbâri's-sib'ti* (nşr. İzzeddin Ömer Mûsâ), Beyrut 1407/1987, s. 42, 49, 50; İbn Saïd el-Mağribî, *el-Mugrib*, I, 77, 137, 249, 266, 387; II, 256, 260, 287, 317, 320, 338, 390; a.mlf., *Râ-yâtü'l-müberra'in ve gâ'yâtü'l-mümeyyizîn* (nşr. M. Ridvân ed-Dâye), Dimaşk 1987, s. 58, 92, 139, 201; Ticânî, *Rihletü'l-Ticânî* (nşr. Hasan Hüsnî Abdülvehhâb), Tunus 1377/1958, s. 376-377; İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî, *Şilatü's-Şıla* (nşr. Abdüsselâm el-Herrâs – Saïd A'râb), Rabat 1993, III, 85-86; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 117-121; Safedî, *el-Vâfi*, II, 282; V, 317-318; Şerîf el-Girnâtî, *Şer-hu Makşûretü'l-Hâzim*, Kahire 1344/1926, I, 50-51, 57-58, 65, 80-81, 131-132, 140-141; İbnü'l-Hatîb, *el-Hâta*, II, 147-152, 343-349; III, 349-359; IV, 295-298, 349; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzeheb*, Kahire 1351, s. 122; İbnü'l-Ahmer, *Ne-şîrû'l-cümân* (nşr. M. Ridvân ed-Dâye), Dimaşk 1976, s. 416-427; Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'târ*, s. 612; Makkarî, *Nefhu't-tib*, I, 94, 170-175, 180; III, 180; ayrıca bk. tür.yer.; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 161; Muhammed Neyfer, *'Unvânü'l-erîb*, Tunus 1351, II, 117; Brockelmann, *GAL*, I, 322; *Suppl.*, I, 482; Abbas Ali Mekkî, *et-Teşeyyü' fi'l-Endelüs*, *Mecelletü'l-Ma'hedi'l-Mişi*, II/1-2, Madrid 1954, s. 93-149.



CÂSİM EL-UBÛDÎ

SAFVÂN b. MUATTAL

(صفوان بن المعتل)

Ebû Ömer (Ebû Amr) Safvân
b. el-Muattal b. Rubeyyia (Rahda)
es-Sülemî ez-Zekvânî
(ö. 19/640 [?])

İfk Hadisesi'ne adı karışan
sahâbî.

Hicretin 5. (627) yılından önce müslüman oldu. Hendek Gazvesi'ne ve daha sonraki gazvelere katıldı. Uykusu çok ağır olduğu, ancak kendiliğinden uyanabildiği için Resûl-i Ekrem onu ordunun artçısı olarak görevlendirir, o da unutulmuş eşyayı toplayıp sahiplerine verirdi. Safvân'ın katıldığı ilk gazvenin İfk Hadisesi'nin cereyan ettiği Mustalîk (Müreyssî) Gazvesi olduğu kaydedilir. Bu gazvede yine arkada kaldığından konak yerinde birinin uyumakta olduğunu görmüş, "innâ li'llâh ve innâ ileyhi râci-ûn" âyetini (el-Bakara 2/156) yüksek sesle okuyunca orada uyumakta olan Hz. Âişe uyanmış, Safvân da tesettür âyetinden önce kendisini gördüğü için onu tanımıştı. Hz. Âişe gece karanlığında ihtiyacını gidermek için ordugâhtan uzaklaşmış, dönüşte gerdanlığını kaybettiğini farkedip onu aramaya koyulmuş, bu arada birlik onun hevedinde olduğunu sanarak yola girmiş, Hz. Âişe de herkesin gittiğini görünce kendisini almaya gelmelerini beklerken uyuyakalmıştı. Safvân desinesini çokertip onu bindirdi ve hayvanı yedeğine alarak kuşluk vakti ordunun konakladığı yere ulaştı. Daha sonra bu olay Abdullah b. Übey b. Selûl'ün dedikodusu yüzünden Safvân ile Hz. Âişe hakkında iftiraya dönüştü. Fakat nâzil olan âyetlerle onların suçsuzluğu ortaya çıktı (Buhârî, "Şehâdât", 15, "Meğâzî", 34, "Tefsîr", 24/6; Müslim, "Tevbe", 56; bk. İFK HADİSESİ). Âyet inmeden önce Resûl-i Ekrem, "Ben onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum" diyerek (Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, VIII, 339; İbn Hibbân, X, 13) Safvân'ın dürüstlüğüne dile getirmişti.

İfk Hadisesi dolayısıyla Safvân'ın söylediği, "Ben şimdiye kadar hiçbir kadının eteğine dokunmadım" sözünü bazıları onun erkeklik gücünün bulunmadığı şeklinde yorumlamışsa da (İbn Hişâm, III, 319) Safvân'ın daha sonra evlenmesi ve eşiyile aralarındaki bir anlaşmazlığın Resûl-i Ekrem'e intikal etmesi bu iddianın doğru olmadığını ortaya koymuştur. Safvân'ın eşi nâfile namaz kılıp oruç tuttuğu için kocasının kendisini dövdüğünü, ayrıca kocasının sa-

bah namazını güneş doğduktan sonra kıldığını belirterek Hz. Peygamber'e şikâyet-te bulunmuş, Safvân da karısının namaz-da bir süre yerine iki süre okuduğunu, çok oruç tuttuğunu, bu yüzden kendisinin zor durumda kaldığını, sabah namazını vak-tinde kılamayışının soyca müptelâ olduk-ları ağır uykudan kaynaklandığını ileri sür-müş, Resûl-i Ekrem de ona namazı uyan-dığı zaman kılmasını söylemiş, eşine de namazında ve orucunda daha ölçülü ol-masını tavsiye etmiştir (*Müsned*, III, 80; Ebû Dâvûd, "Şıyâm", 74).

Hız. Peygamber'in deve çobanını öldü-rüp develerini kaçırın kişilerin yakalanma-sı için Kürz b. Sâbit ile birlikte görevlendi-rilen Safvân ayrıca İyâz b. Ganm kuman-dasında İslâm fetihlerine katıldı. İyâz b. Ganm onu ve Habîb b. Mesleme'yi 18 (639) yılında el-Cezîre sınırları içindeki Sümey-sât'a (Samsat) gönderdiği birliklere ku-mandan tayin etti. Safvân'ın 19 (640) yı-lında Sümey-sât'ta veya İrmîniye savaşında şehid olduğu zikredildiği gibi Muâviye dö-neminde Bizanslılar'la yapılan savaşa ka-tıldığı, bu savaşta ayağının kırıldığı, alt-mış yaşlarında iken 58 (678) veya 59 ya-hut 60 (680) yılında vefat ettiği de belir-tilmiştir. Safvân, Resûl-i Ekrem'den iki ha-dis rivayet etmiş (hadisler için bk. *Müs-ned*, V, 312), kendisinden Saîd b. Müsey-yeb, Ebû Bekir b. Abdurrahman, Saîd b. Ebû Saîd el-Makbûrî gibi tâbiiler rivayette bulunmuştur.

İfk Hadisesi dolayısıyla Hz. Âişe aleyhin-de tavır alanlardan biri olan Hassân b. Sâ-bit bu olaydaki rolü sebebiyle Safvân b. Muattal'ı hicvetmişti. Safvân, Hassân'la kar-şılaşınca kılıcıyla onu başından ağır şekil-de yaralamış, olay Resûl-i Ekrem'e intikal ettiğinde her ikisini huzuruna çağırıp din-lemiş, hadiseyi başlatan Hassân'ı uyarmış ve kendisine kıymetli hediyeler vererek Saf-vân'ı bağışlamasını sağlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 80; V, 312; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, IV, 305; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned* (nşr. Hüseyin Selîm Esed), Dimaşk-Beyrut 1404/1984, VIII, 339; İbn Hişâm, *es-Sire*², III, 311, 317-319; İbn Hibbân, *Şaḥîḥu İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1414/1993, X, 13; Hâkim, *el-Müstedrek* (Atâ), III, 594-595; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, II, 187-188; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Ben-nâ), III, 30-31; a.mlf., *el-Kâmil*, II, 195, 199, 533, 534, 563; IV, 45; Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 162-163, 545-550; a.mlf., *el-İlber*, I, 17; İbn Ha-cer, *el-İşâbe* (Bicâvî), III, 440-442; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), XII, 63, 75-79; G. H. A. Juynboll, "Safvân b. al-Mu'attal", *EJ*² (Fr.), VIII, 848; Hüseyin Elmali, "Hassân b. Sâbit", *DİA*, XVI, 400.



M. YAŞAR KANDEMİR

SAFVÂN b. ÜMEYYE

(صفوان بن أمية)

Ebû Vehb (Ebû Ümeyye) Safvân
b. Ümeyye b. Halef b. Cumah el-Kureşî
el-Cumahî el-Mekki
(ö. 41/661 [?])

Müellefe-i kulûbdan sayılan
bir sahâbî.

Kureyş'in en önemli kollarından Benî Cu-mah'a ve cömertliğiyle tanınan çok zen-gin bir aileye mensuptur. Câhiliye döne-minde Dârünnedve'de kabilesi adına ken-disine verilen meysir ve ezlâm görevlerini yürütüyor, güzel konuşmasıyla tanınıyor ve meşhur Arap hakemleri arasında sayı-lıyordu. Safvân'ın müşriklerin ileri gelen-lerinden olan babası Ümeyye b. Halef ile amcası Übey, Mekke döneminde Resûlul-lah'a en çok eziyet edenler arasında yer alıyordu. Hicretten sonra da onu rahat bı-rakmayıp Medine'deki dostları vasıtasıyla tâcizlerini sürdürdüler. Ümeyye b. Halef'in Bedir Gazvesi'nde öldürülmesi üzerine am-casının oğlu Umeyr b. Vehb, Safvân'a ge-lerek borçlarını ödemesi ve ailesinin baki-mını üstlenmesi karşılığında Medine'ye gidip Muhammed'i öldürebileceğini söy-leledi. Safvân babasının intikamını almak için bu teklifi kabul etti. Ancak Umeyr b. Vehb, Medine'de Resûlullah'ın karşısına çıktığında Resûlullah'ın ona Safvân'la yap-tığı konuşmayı ve suikast planlarını bildi-ğini söylemesi üzerine onun vahiy aldığına inanarak müslüman oldu. Daha sonra Saf-vân yine babasının intikamını almak ama-cıyla, 4 (625) yılında vuku bulan Rec'î Vak'a-sı'nda ele geçirilip köle olarak Mekke'ye götürülen iki sahâbîden biri olan Zeyd b. Desine'yi satın alıp öldürttü.

Safvân b. Ümeyye, içinde bulunduğu Ku-reyşliler'e ait bir kervanın 3 (624) yılında Karedde mevkiinde müslümanların eline geçmesi sırasında diğer mal sahipleriyle birlikte kaçmayı başardı. Aynı yıl Bedir'in intikamını almak amacıyla başlatılan savaş hazırlıkları içinde aktif görev aldı. Uhud Gazvesi'nin ardından Kureyş ordusu Mek-ke'ye doğru yola çıktığında Ebû Süfyan'ı, geri dönüp müslümanları tamamıyla im-ha etme düşüncesinden Uhud'da bulun-mayan müslümanların da savaşa katılabi-leceğini söyleyerek o vazgeçirdi. Yine Uhud-dan sonra Ebû Süfyan Resûlullah'a, "Ge-lecek yıl Bedir'de buluşalım" diyerek mey-dan okudu, ancak ertesi yıl müslümanlar sözlerini tutup geldikleri halde Ebû Süf-

yân, Safvân b. Ümeyye'nin telkiniyle Be-dir'e gelmedi. 6 (627) yılında Zeyd b. Hâ-rise kumandasındaki İs Seriyyesi'nde Suri-ye'den dönmekte olan Kureyş'e ait bir ti-carete kervanına düzenlenen baskın sonu-cu ele geçirilen ganimetler arasında Saf-vân b. Ümeyye'ye ait çok miktarda gümüş bulunuyordu. Kinâne'den Benî Bekir b. Ab-dümenât'ın Hudeybiye Antlaşması'na ay-kırı olarak müslümanların müttefiki Hu-zâa'ya saldırması sırasında tebdili kıya-fetle saldırıya katılan Kureyşli gençlerin arasında Safvân b. Ümeyye de vardı.

Mekke'nin fetih gününde Safvân, İkrim-e b. Ebû Cehil ve Süheyl b. Amr birlikte oluşturdukları bir çeteyle Handeme dağı-nın eteklerinde Hâlid b. Velîd'e karşı koya-rak şehirdeki tek direniş hareketini ger-çekleştirdiler. İslâm ordusunun Mekke'ye girmesinden sonra Şuaybe Limanı'na kaç-tı. Amcasının oğlu Umeyr b. Vehb durumu öğrenince Resûlullah'tan onun için eman istedi. Safvân kendisine eman verildiğine ancak Umeyr'in iki defa haber gönderip ikincisinde Resûlullah'tan hırkasını veya sarığını getirmesi üzerine inandı ve müs-lüman olmak için iki ay mühlet istedi; Hz. Peygamber de onu dört ay serbest bıraktı. Mekke'nin fethinden sonra Hevâzinliler'e karşı Huneyn Gazvesi'ne çıkıldığında, Resûl-i Ekrem'in kendisinden savaşta kulla-nılmak üzere 100 zırhlı bir miktar silâh ve 50.000 dirhem emanet aldığı, henüz müslüman olmayan Safvân b. Ümeyye de sefere katıldı. Onun, savaşın başlarında müslüman birliklerinin bozguna uğrama-sı üzerine bu bozgunun artık önleneme-yeceğini söyleyen arkadaşlarına karşı çık-ması ve onları azarlaması dikkat çekici-dir. Huneyn galibiyetinin ardından Safvân, Resûlullah ile birlikte Tâif kuşatmasına ka-tıldı ve sefer dönüşü Hz. Peygamber Cî'râ-ne'ye geldiğinde yanında o da vardı; ora-da Resûlullah'ın cömertliği karşısında İslâm'a girdi. Resûl-i Ekrem onu İslâm'a ye-ni giren diğer liderler gibi müellefe-i kulûb-dan saydı ve kendisine 100 deve verdi. Saf-vân müslüman olduktan sonra Medine'ye hicret ettiyse de Resûlullah ona, "Fetih-ten sonra hicret yoktur" diyerek Mekke'ye geri dönmesini istedi. Yermük Savaşı'na katılan Safvân on üç hadis rivayet et-miştir. Onun 41 (661) yılında vefat ettiği genellikle kabul edilmekle birlikte bu hu-susta 35 (655) ve 36 tarihleri de veril-mektedir. Oğlu Abdullah, Kureyş'in eşra-fından olup cömertliği ve üstün zekâsıyla tanınan bir tâbî idi.